

ASHÂB-I KEHF AKSARAY'DA UYANIYOR -7- “Aksaray’da Sahabe Türbesi.”

AHMET KUŞSAN

Bir önceki yazımızda, *Herevî'nin Obruk* olarak adlandırdığı mekâna ilişkin ifadelerini aktarmış ve söz konusu *Obruk'un* aslında *Ihlara* olduğunu ortaya koymaya çalışmıştık. Bu bağlamda değindiğimiz hususlardan biri de *Hiz. Ömer'in (r.a.)* oğlu *Ubeyde'nin Herevî* tarafından *Obruk'ta* bulunduğu rivayet edilen türbesiydi. Bu yazımızda söz konusu türbe meselesini daha ayrıntılı biçimde ele alacağız. Ancak konunun değerlendirilmesine geçmeden önce, ilgili pasajı *Herevî'nin* metninden yeniden hatırlatmak faydalı olacaktır.

“(Obruk) Rum (Anadolu) beldelerinden her taraftan gelenlerin ziyaret ettikleri bir yerdir. Bana gelen habere göre *Ömer İbn-i Hattab'ın oğlu Ubeyde'nin meşhedi de burada imiş. Buradakilerin cesetleri çürümezmiş. Başları tıraş edilir, büyüyen turnakları kesilirmiş. Bunun gerçeğini öğrenmek ve görmek için oraya gittim. Bu (Obruk), bir dağın içindedir. Burç gibi olan kapısından girilir. Yer altından geniş bir yere varıncaya kadar yürünür. Burası yere batmış bir dağdır. Tepesinden gökyüzü görünür. Ortasında gölcük etrafında çiftçilerin evleri vardır. Buradakiler Rumlardır. Tarlaları, ekinleri dışarıda, evleri içeridedir. Burada güzel bir kilise ve bir mescit vardır. Eğer ziyaretçi Müslüman ise mescide, Hristiyan ise kiliseye götürürler. Mağaranın sofasına girilir. Burada öldürülmüş birçok kişiler vardır. Üzerlerinde kılıç, kargı ve süngü yaraları görülür. Bunların bazı azası ve tarafları yoktur. Üzerlerinde pamuk elbise vardır. Hiç değişmemişlerdir.*

...
Yine burada yüksek bir kubbenin altındaki bir taht üzerinde on iki erkek, elleri ve ayakları kınalanmış bir çocuk da bulunuyor. Rumlar buradakilerin kendilerinden, Müslümanlar da

kendilerinden, Ömer ibn-i Hattab'ın ahabından olduklarını söylerler. Burada sabrederek ölmüşlerdir.”

Baydı Hatun Türbesi Üzerine Rivayetler ve Tarihî Kaynaklar

Ihlara'da bulunan *Baydı Hatun Türbesi* hakkında halk arasında farklı rivayetler dolaşmaktadır. Kasabada yaygın olan bu rivayetlerden ilki, türbeye verilen “*Baydı Hatun*” isminin yakın dönemde rastgele seçilmiş olduğudur. Diğer bir görüşe göre ise bu ad, herhangi bir tarihî temele dayanmaksızın, bir *Selçuklu* kaynağından tesadüfen alınmıştır.

Her iki rivayet de türbede *Baydı Hatun'a* ait bir kabrin bulunmadığını, hatta *Ihlara'nın* herhangi bir yerinde bu isme sahip bir kimsenin mezarının mevcut olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, söz konusu söylentilere göre türbeye verilen adın tarihî bir bağlamı bulunmamaktadır. Nitekim türbeye “*Baydı Hatun*” adının yakın dönemde yazıldığı, bu tarihten önce ise kasaba halkı arasında burada “ebe-dede” olarak anılan iki kişinin medfûn bulunduğu dair bir inancın yaygın olduğu bilinmektedir.

Ancak halk arasında türbede iki kişinin (ebe ve dede) yattığına dair bir kanaat bulunmasına rağmen içeride yalnızca tek bir kabir mevcuttu. Kabrin baş taşında erkek serpuşu yer almaktaydı ve bu serpuş zaman zaman takke geçirilip sarık sarılarak ziyaretçilerce süslenirdi. Kadınlara ait yazma ve tülbentler ise kabrin ayak taşına serilirdi. Bu uygulama, türbede başlı-ayaklı iki kişinin defnedildiği izlenimini vermiş ve zamanla halk arasında böyle bir inanç doğmasına da sebep olmuştur.

Kıbleye dönük olarak inşa edilen bu Müslüman kabrinde “*başlı-ayaklı*” bir defin yapılmış olma ihtimalini makul bulmayan bazı kimseler, kabrin yanında vaktiyle ikinci bir mezar bulunduğunu, fakat defînciler tarafından tahrip edildiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte, bu tür anlatılar somut bir delile dayanmamaktadır.

Türbe hakkında yakın dönemde yazılı kaynaklarda karşımıza çıkan en önemli bilgi, **İbrahim Hakkı Konyalı’nın** 1974–1975 yıllarında kaleme aldığı **Aksaray Tarihi** adlı eseridir. *Konyalı*, eserinde türbeyi “*Baydı Hatun Türbesi*” olarak kaydetmiş, ayrıca ikinci bir kabirden söz etmemiştir. Bu durum, “*Baydı Hatun*” isminin kasaba söylentilerinde iddia

edildiği gibi yakın dönemde rastgele verilmediğini göstermektedir.

Bununla birlikte, ismin tarihî kökeni çok daha eskilere dayanmaktadır. **Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk** tarafından hazırlanan *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi* adlı eserde, Aksaray vakıfları bölümünde “*Baydı Hatun Türbesi Vakfı*” kaydı yer almaktadır. Fihristin 22. maddesinde şu ifade bulunmaktadır:

“22 – Baydı Hatun Türbesi Vakfı İhlara köyünde. İbrahim Bey’in mektubuyla mukarrer sarnıç ve göl. (Mz. Çat / Aksaray).”

Burada bahsedilen *İbrahim Bey*, *Karamanoğlu II. İbrahim Bey*’dir (ö. 1464). Dolayısıyla, 1423–1464 yılları arasında düzenlenen bir beratta Baydı Hatun Türbesi’nin ve bu türbeye vakfedilen mülklerin (sarnıç ve

göl) zikredilmiş olması, türbenin en az 550–600 yıl öncesinden itibaren bu adla bilindiğini kanıtlamaktadır.

Beratta İhlara’da bulunan bir türbeden söz edilmesi ve bölgede bugün “*tekke*” olarak bilinen yapı dışında başka bir türbe bulunmaması, ayrıca tarihi kaynaklarda ikinci bir türbeden bahsedilmemesi dikkate alındığında, söz konusu türbenin bugünkü *Baydı Hatun Türbesi* olduğu anlaşılmaktadır. *İbrahim Hakkı Konyalı’nın* da 1970’li yıllarda aynı yapıyı *Baydı Hatun Türbesi* olarak kaydetmiş olması bu tespiti desteklemektedir.

Sonuç olarak, “*Baydı Hatun*” isminin rastgele verilmiş bir ad olmadığı, bilakis tarihi kaynaklarda yer aldığı ve İhlara’da bu isme ait bir türbenin yüzyıllardır bilindiği açıktır. Türbenin varlığı ve adı, en az 15. yüzyıl ortalarından itibaren belgelerle sabittir. Bundan sonraki aşamada, *Baydı Hatun’un* kimliği ve tarihi şahsiyetinin daha ayrıntılı bir şekilde araştırılması önem arz etmektedir.

Baydı Hatun Kimdir?

Türbenin levhasında ‘*Hasan Gazi soyundan*’ olduğu belirtilen *Baydı Hatun* hakkında mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmadığı gibi, onun *Hasan Gazi* nesline mensubiyetine dair de hiçbir tarihi kaynağa ulaşılmış değildir. Ayrıca yapılan araştırmalar sırasında “*Baydı*” ismine sahip herhangi bir tarihi şahsiyet yahut biyografik kayda da tesadüf edilmemiştir.

Evet, farkındayım; adeta iğneyle kuyu kazmaya çalışıyorum. Bugüne kadar hakkında sınırlı yahut neredeyse hiçbir bilgi edinemediğimiz bu türbede medfûn zâtın kimliğini ortaya koymaya gayret ediyorum. Konu, hem araştırılması güç hem de mevcut verilerle kesin bir hükme varılması şu aşamada mümkün değil. Bununla birlikte, eldeki ilmi veriler ışığında makul yorumlarda bulunmak mümkün. O halde başlayalım...

Bir önceki yazımda, *Herevî’nin* zikrettiği *Obruk’un* İhlara olduğunu ortaya koymaya çalışmış ve ardından onun *Obruk’ta* medfûn olduğunu belirttiği sahabe üzerinden konuyu değerlendirmiştım. Şimdi ise aynı minvalde meseleyi ele almaya devam edeceğim.

Obruk’ta Hz. Ömer Nesli ve Ashâbı Mı Medfûn?

1147/48 yıllarında doğup 1215’te vefat eden *Herevî’nin*, *Obruk (İhlara)*’tan da söz ettiği ***Kitâbü’l-İşârât*** adlı eserini hangi tarihte kaleme aldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, eserin XII. yüzyıla dair bilgiler ihtiva ettiği açıktır. *Nitekim bu dönemde Obruk (İhlara)’ta Hz. Ömer’in oğlu Ebû Ubeyde’nin türbesinin bulunduğu, hatta sahabe ve tâbiîn neslinden olan Hz. Ömer’in ashabından bazı kimselerin de Obruk’taki bir mağarada medfûn olduğuna inanıldığı görülmektedir.*

Hatırlanacağı üzere, *Obruk’taki* Müslümanlar tarafından Hz. Ömer’in ashâbı olarak bilinen kişilerin medfûn bulunduğu mağarayı, ***Prof. Dr. Oya Pancaroğlu’nun*** Anadolu’daki ilk ***Ashâb-ı Kehf mağarası*** olarak nitelendirdiğini daha önce aktarmıştım. *Yine daha evvel ifade edildiği üzere, XII. yüzyılda Obruk’taki Müslümanların Hz. Ömer’in ashâbı olarak tanıdıkları bu zâtları, aynı dönemde bölgede yaşayan Hristiyanlar ise kendi azizleri olarak kabul etmekteydi.*

Dolayısıyla Anadolu’daki ilk ***Ashâb-ı Kehf*** mağarası olarak tanımlanan bu mekânda XII. yüzyılda da çürümemiş erkek naaşlarının bulunduğu, bu merhumların kimliklerine dair ise Müslümanlar ile Hristiyanların farklı inanç geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

Bir başka deyişle, bölgede mevcut ***Ashâb-ı Kehf kültürünün*** XII. yüzyılda unutulduğu, yerini ise Müslümanlar açısından Hz. Ömer’in ashâbına, Hristiyanlar açısından ise kendi azizlerine atfedilen bir inanç sisteminin aldığı görülmektedir.

Zira söz konusu dönemde Selçuklular tarafından ***Ashâb-ı Kehf***’in mekânı olarak Afşin benimsenmişti. Bu sebeple İhlara’daki Müslümanlar da zamanla mağarada medfûn bulunan merhumları Hz. Ömer ile ilişkilendirmiş olmalılar. Bu inancın şekillenmesinde en büyük etki, muhakkak, *Hz. Ömer’in oğlu Ebû Ubeyde’nin türbesinin İhlara’da bulunduğu* inanılması olmuştur. Kısacası bu inanç, mağaradaki şahısların da Hz. Ömer’in ashâbı olarak kabul edilmesini kolaylaştırmış görünmektedir.

Öte yandan Hristiyanlar ise aynı dönemde, ***Yedi Uyurlar’ın*** kendi dinî ve mezhebî anlayışları

doğrultusunda **Efes/Ephesos'ta (İzmir)** bulunduğuna inanmaktaydılar.

Sonuç olarak, *Oya Pancaroğlu'nun Herevî'nin "Obruk"* olarak nitelediği yerde bulunduğunu ifade ettiği Anadolu'daki ilk Ashâb-ı Kehf Mağarası, XII. yüzyılda farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Buna rağmen, Ashâb-ı Kehf kültürünün bölgede günümüze kadar ulaştığı da görülmektedir.

Pancaroğlu her ne kadar Herevî'nin "Obruk" diye andığı mekânın *Konya Kızören Obruğu* olabileceğini ileri sürmüşse de görüldüğü üzere mevcut veriler bu yerin aslında Ihlara olduğu kanaatini daha güçlü kılmaktadır.

Herevî'nin bahsettiği Obruk'un mahiyeti ve konumu tarih boyunca tartışmalı olmuş; kimi araştırmacılar burayı Afşin ile, kimileri ise Konya Kızören Obruğu ile özdeşleştirmiştir. Ancak kanaatimizce Herevî'nin "Obruk" diye adlandırdığı yer Ihlara'dır. Bu kanaate, Herevî'nin aktardığı rivayetler temelinde ve özellikle 'Ubeyde-Baydı' isim benzerliği üzerinden ulaşılmaktadır.

Elbette bu değerlendirme yalnızca söz konusu benzerlik ile sınırlı değildir; başka veriler de bu kanaati desteklemektedir.

Bunlardan biri de yine *Ashâb-ı Kehf* ile ilişkilendirilen ve Araplar tarafından **"el-Kurra"** adı verilen bir yerleşim yeridir.

Arapların El-Kurra Adını Verdikleri Yer Ihlara Mıdır?

Anadolu'daki ilk Ashâb-ı Kehf mağarasını İbn Hurdazbih, Harsenan Dağı'nın (Harsenan-Hasan benzerliği de göz ardı edilmemelidir) eteğinde bulunan el-Kurra'ya konumlandırırken; Yâkût el-Hamevî ise bu mekânı Tarsus'a on ila on bir günlük mesafede göstermektedir.

Bununla birlikte, her iki müellifin de ortaklaştığı husus, söz konusu mekânın *Amorium (Emirdağ/Afyon)* ile *Nicaea (İznik/Bursa)* yollarının kesişim noktasına konumlandırılmış olmasıdır.

Söz konusu bu coğrafi konumlandırmalar ise Ihlara'yı işaret etmektedir.

Ihlara'nın Roma dönemindeki adı *Xliara/Chlorus olup, bu adın Araplar tarafından el-Kurra şeklinde yeniden adlandırılmış olması muhtemeldir. Nitekim el-Kurra isminin, eski ad olan Chlorus ile fonetik benzerlik taşıdığı görülmektedir.*

Oya Pancaroğlu, Herevî'nin bahsettiği Obruk'un Konya Kızören Obruğu olabileceği ihtimalini zikretmekle birlikte, İbn Hurdazbih'in bahsettiği *el-Kurra'yı* ise Niğde'nin yaklaşık 30 km kuzeybatısına konumlandırmaktadır. Obruk'un Ihlara olduğunu zaten izah ettik. Öte yandan Pancaroğlu'nun el-Kurra tespiti de yine Ihlara için uygundur, Ihlara Niğde'nin 50 km kuzeybatısındadır.

Sonuç olarak, farklı kaynaklarda "Obruk" ve "el-Kurra" adlarıyla zikredilen yerin Ihlara olduğu anlaşılmaktadır. Burada "el-Kurra" bir yer adı iken, "Obruk" ise coğrafi bir şekli ifade etmektedir.

El-Kurra isminin, Chlorus olarak bilinen Ihlara'ya Araplarca Chlorus-el-Kurra fonetik benzerliğiyle verilmiş olabileceğini ifade etmiştik. Bununla birlikte, el-Kurra adı Araplar için bütünüyle yabancı bir isim de değildir. Nitekim Suudi Arabistan'da, Teymâ ile Medine arasında, içerisinde birkaç köyün yer aldığı vadiye 'Vâdi'l-Kurâ' denilmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de de zikredilen Hz. Sâlih Peygamber'in (a.s.) kavmi olan Semûd topluluğunun, Vâdi'l-Kurâ adı verilen bu sarp kayalıklarla çevrili bölgede yaşadığı bilinmektedir. Söz konusu bölge "Medâinü's-Sâlih" olarak da anılmaktadır. Volkanik arazi yapısına sahip olan bu coğrafyada Semûd kavmi, dağlardaki kayaları oyarak meskenler, düzlük alanlarda ise saraylar inşa etmişlerdir. Vâdi'l-Kurâ, Kur'an-ı Kerîm'de Şuarâ Sûresi'nin 146-149. âyetlerde şöyle geçmektedir:

"Siz burada, bahçelerin, pınarların içinde; ekinlerin, meyveleri uç vermiş hurma ağaçlarının arasında güven içinde bırakılacağınızı ve dağlardan ustaca evler oyup yapmaya devam edebileceğinizi mi sanıyorsunuz?"

Bu noktada, kıvılcık kayalıklarla çevrili Vâdi'l-Kurâ'nın fiziki yapısını daha iyi tasvir

edebilmek için bölgeye ait görselleri incelemek faydalı olacaktır.

Şayet yolum Vâdî'l-Kurâ'ya düşmüş olsaydı, zihnimde canlanacak ilk yerin Ihlara Vadisi olacağı muhakkaktır. Görünüşe göre Araplar da Ihlara'da Vâdî'l-Kurâ'yı hatırlamış ve bölgenin eski adı olan Xliara/Chlorus ile fonetik benzerliği sebebiyle burayı el-Kurrâ/el-Kurâ şeklinde adlandırmışlardır. Böylece hem anlam hem de fonetik açıdan bir örtüşme meydana gelmiştir.

(El-Kurâ, 'köyler'; Vâdî'l-Kurâ ise 'köyler vadisi' anlamına gelmektedir.) İsim olarak el-Kurrâ ve coğrafi şekil olarak Obruk diye bahsedilen iki yerin de Ihlara olduğu artık daha iyi anlaşılmıştır kanaatindeyim.

Bu durumda, Obruk'ta medfûn olduğu rivayet edilen Ebû Ubeyde'nin kabrinin, bugün Baydı Hatun Türbesi olarak bilinen; kasaba halkı arasında ise "Ebe-Dede" yahut "Tekke" şeklinde adlandırılan mekânda bulunduğu hususu artık daha açık biçimde izah edilmiş olmaktadır.

Ebû Ubeyde diye bilinen zâtın gerçekten de Hz. Ömer'in oğlu olup olmadığı ile ilgili yazacağım bir sonraki serinin son yazısında görüşmek üzere...

